

Rafał Kania

Akademia Mazowiecka w Płocku
ORCID: 0000-0003-2900-6695

Prawne podstawy przymusu ekonomicznego jako metody działania komunistów polskich w latach 1944–1946

STRESZCZENIE W procesie dążenia do pełni władzy politycznej w powojennej Polsce komuniści wykorzystywali wszelkie dostępne metody. Czynili to zgodnie z sformułowanymi na gruncie marksizmu dyrektywami Lenina. Wśród metod oddziaływania socjotechnicznego na jednostki znajdował się przymus ekonomiczny. Było to narzędzie bardzo skuteczne w wyniszczonym wojną kraju, w którym obywatele nie mieli zaspokojonych podstawowych potrzeb bytowych. Przedmiotem artykułu jest prezentacja wybranych regulacji prawnych mających na celu zaostrzenie przymusu ekonomicznego stosowanego przez komunistów wobec społeczeństwa polskiego w okresie poprzedzającym wybory do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 r. Do badania przedmiotowej problematyki wykorzystane zostały: metoda dogmatyczno-prawna oraz analiza treści.

SŁOWA KLUCZOWE komuniści polscy, Polska Ludowa, socjotechnika, przymus ekonomiczny

The legal basis of economic coercion as a method of action of the Polish communists in 1944–1946

SUMMARY In their pursuit of full political power in post-war Poland, the Communists used all available methods. They did so in accordance with, formulated on the basis of Marxism, Lenin's directives. Among the methods of socio-technical influence on individuals was economic coercion. This was a very effective tool in a war-ravaged country, where citizens did not have their basic subsistence needs met. The subject of the article is the presentation of selected legal regulations aimed at tightening the economic coercion used by the communists

against Polish society in the period preceding the elections to the Legislative Assembly in January 1947. The dogmatic-legal method and content analysis were used to study the subject in question.

KEYWORDS Polish communists, People's Poland, social engineering, economic coercion

Wprowadzenie

Jednym z podstawowych kryteriów oceny weryfikacji działalności politycznej jest skuteczność osiągania zakładanych celów. Orientacja teleologiczna prowokuje niejednokrotnie uczestników walki politycznej do wykorzystania wszelkich dostępnych metod, także tych, które są uznawane jako nieetyczne lub wykraczają poza wyznaczone prawem ramy aktywności. W praktyce jedyne granice wyznaczają obiektywne ograniczenia działań aktora politycznego. Przykładem makiawelicznego braku samoograniczenia w zakresie wykorzystywanych środków były działania komunistów polskich, którzy dążyli wszelkimi dostępnymi sposobami do przejścia i utrwalenia władzy w powojennej Polsce.

Celem artykułu jest przedstawienie wykorzystania przymusu ekonomicznego jako sposobu stosowanego przez wspomniany obóz polityczny podczas walki o władzę w latach 1944–1946. Zgodnie z przyjętą hipotezą badawczą przyjęto, że komuniści stosowali wspomnianą metodę socjotechniczną do przejścia kontroli nad społeczeństwem polskim. Z tak sformułowanym domniemaniem łączy się pytanie badawcze: czy komuniści wykorzystywali do stosowania przymusu ekonomicznego prawo pozytywne jako podstawę takich działań? By zbadać zagadnienie, wykorzystano następujące metody: analizy treści, historycznoprawna i dogmatycznoprawna.

Nadrzędne dyrektywy polityczne komunistów – sprawność i elastyczność

Formułując dyrektywy działania dla ruchu komunistycznego, co stanowiło przeniesienie refleksji teoretycznej na grunt praktyki, Lenin korzystał z myśli Marksa nader swobodnie. Nauka twórcy doktryny była dla wodza rewolucji dogodnym uzasadnieniem prawie dla każdego z pomysłów wdrażanych na polu działalności politycznej. Pośród poglądów formułowanych na użytek bieżącej walki politycznej szczególne miejsce zajmowała elastyczność działania. Lenin przekonywał, że w codziennej praktyce konieczne jest łączenie bezkompromisowości realizacji

podstawowych celów ideologicznych oraz maksymalnej elastyczności taktyki politycznej. „Należy połączyć bezwzględna wierność ideom komunizmu z umiejętnością zdecydowania się na wszystkie nieodzowne kompromisy praktyczne, na lawirowanie, ugody, zygzaki, cofanie się i temu podobne, aby przyspieszyć urzeczywistnienie [...]”¹ celów politycznych. W innym miejscu dodawał: „[...] obowiązek nasz jako komunistów polega na opanowaniu wszystkich form, nauczeniu się z jak największą szybkością uzupełniania jednej formy przez drugą, zastępowania jednej przez drugą, przystosowania swej taktyki do każdej takiej zmiany[...]”². Rozumowanie to znajdowało uzasadnienie w swoiście pojmowanej etyce przedstawicieli rewolucyjnej lewicy. Jako dobre moralnie uznawał Lenin wszystko to, co służyło zniszczeniu starego świata i przyspieszało budowę bezklasowego społeczeństwa komunistycznego³.

Polscy naśladowcy wizji wodza rewolucji uczynili z leninowskiego pragmatyzmu politycznego naczelną dyrektywę działalności praktycznej. Przyjęcie orientacji teleologicznej marginalizującej inne aksjologiczne punkty widzenia umożliwiło komunistom sięgnięcie po najszerszy katalog metod i narzędzi działań w drodze po pełnię władzy politycznej. W przeciwieństwie do dogmatycznie ujmowanych założeń ideologicznych taktyka polityczna komunistów podlegała częstym modyfikacjom stosownie do zmieniających się okoliczności. Daleko posunięta elastyczność stosowanych metod i narzędzi socjotechnicznych dotyczyła w zasadzie wszystkich obszarów życia społecznego, w tym prawa, ustroju i gospodarki⁴. Wszelkie zmiany były dopuszczalne i akceptowane, o ile mieściły się w granicach wyznaczonych przez diamat i histomat oraz wynikały z aktualnie obowiązującej linii politycznej partii.

Określone w powyższy sposób założenia oceny działań politycznych z perspektywy teleologicznej skutkowały zainteresowaniem problematyką socjotechniki, preskryptywnej refleksji na pograniczu teorii i praktyki poświęconej metodom praktycznego oddziaływania społecznego⁵. Dostępne narzędzia

---

¹ W.I. Lenin, *Dziecięca choroba „lewicowości” w komunizmie*, w: W.I. Lenin, *Dzieła*, t. 31, Warszawa 1955, s. 82

² *Ibidem*, s. 91.

³ W.I. Lenin, *Referat o pracy na wsi*, w: W.I. Lenin, *Dzieła wybrane*, t. 2, W.I. Lenin, *Dzieła wybrane*, t. 2, Warszawa 1949, s. 488; W.I. Lenin, *Zadania związków młodzieży*, w: *ibidem*, s. 716, 718.

⁴ W.I. Lenin, *Dziecięca choroba „lewicowości” w komunizmie*, w: W.I. Lenin, *Dzieła Wybrane*, t. 2, op. cit., s. 645; J. Miche, *Filozofia bolszewicka*, rok VII, z. 10–13, b.m. 1946, s. 13–14.

⁵ M. Karwat, *Podstawy socjotechniki dla politologów, polityków i nie tylko*, Warszawa 2014, s. 17. Por też: A. Podgórecki, *Charakterystyka nauk praktycznych*, Warszawa 1962, s. 32–33, 134; M.K. Mlicki, *Socjotechnika. Zagadnienia etyczne i prakseologiczne*, Ossolineum 1986, s. 11 i n.

socjotechniczne można podzielić na cztery podstawowe kategorie metod: perswazję, przymus, przemoc i podstęp. W organizacji zbiorowości ludzkich szczególną rolę odgrywa przymus. Jego istotą jest „skłanianie do zachowania zgodnego z narzuconą wolą przez zagrożenie rozmaitymi dolegliwościami. Jest to wymuszenie posłuszeństwa polegającego na podporządkowaniu się pewnym nakazom, respektowaniu pewnych reguł lub zakazów, uprawdopodobnione lub wręcz zagwarantowane przez dysponowanie siłą bądź udaremniającą opór, bądź sprawiającą, że jego koszt byłby dla adresata zbyt wysoki”⁶. Za najczęściej występujące w społeczeństwach politycznych rodzaje przedmiotowej metody socjotechnicznej należy uznać przymus prawny i ekonomiczny⁷.

W Polsce w warunkach dobiegającej końca wojny, w szczególności zubożenia społeczeństwa oraz ograniczonej podaży nawet najbardziej podstawowych produktów⁸, bardzo skuteczne okazało się oddziaływanie na jednostki przy użyciu wspomnianego przymusu ekonomicznego. Przybierał on ówczesnie różne formy, związane z reglamentacją dostępu do wielu dóbr konsumpcyjnych, pozbawiania własności, a także ograniczenia swobody wyboru sposobu zdobywania środków utrzymania. Usprawiedliwiając podejmowane działania ekstraordynaryjnymi okolicznościami, komuniści polscy zawężali przestrzeń swobodnego działania Polaków, stopniowo zwiększając uzależnienie obywateli od decyzji obozu rządzącego.

Mimo powszechnego wykorzystywania w praktyce komuniści polscy niezbyt chętnie w swoich enuncjacjach przyznawali się wprost do stosowania socjotechnik, w tym wspomnianej formy nacisku ekonomicznego. Do wyjątków zatem należy zaliczyć Tezy nr 1, w których znalazła się także wymowna deklaracja dotycząca metod stosowanych dla realizacji nowego ustroju. *Explicite* została bowiem wyrażona gotowość do stosowania wszelkich środków pomocnych w osiągnięciu celów politycznych. „W realizowaniu tych zasad «zorganizowana demokracja» będzie postępowała zdecydowanie, energicznie, radykalnie, przy

---

⁶ M. Karwat, op. cit., s. 114. Na temat specyfiki przymusu zob. Z. Ziemiński, *Analiza pojęcia czynu*, Warszawa 1972, s. 112–117.

⁷ R. Kania, *Prawo w służbie ideologii. Myśl polityczna komunistów polskich i prawo stanowione od Manifestu PKWN do wyborów do Sejmu Ustawodawczego*, Warszawa 2023, s. 39 i n.

⁸ M. Zaremba, *Wielka trwoga. Polska 1944–1947*, Kraków 2012, s. 509 i n.; D. Jarosz, *Stalinizm a bieda* w: D. Jarosz, *Rzeczy, ludzie, zjawiska. Studia z historii społecznej stalinizmu w Polsce*, Warszawa 2017, s. 115–116; B.P. Marks, *Wsparcie UNRRA w odbudowie polskiego przemysłu i rolnictwa (1945–1946)* w: T. Głowiński (red.), *Na gruzach starego świata. Rok 1945 z perspektywy gospodarczej i społecznej*, Wrocław 2020, s. 23 i n.

użyciu wszystkich środków natury moralnej i zbrojnej”⁹. W ten jednoznaczny sposób autorzy Tez nr 1 wskazali metody, jakimi sposobami komunistyczny obóz polityczny gotów był realizować przemiany ustrojowe w Polsce. Innym, chociaż mniej jednoznacznym przykładem zapowiedzi stosowania wszelkich dostępnych sposobów realizacji celów politycznych, był końcowy fragment Manifestu PKWN. Został on poświęcony zapowiedzi metod, które obóz komunistyczny planował stosować w działaniach politycznych. Jak deklarowano w dokumencie, postawione cele miały zostać zrealizowane „nieugięcie i zdecydowanie”¹⁰.

We wspomniany plan wpisywało się również stosowanie przymusu ekonomicznego, szczególnie użytecznego w istniejących ówczesnie warunkach. Wprowadzając tego rodzaju rozwiązania, komuniści starali się jednak zachować pozory legalności swoich poczynań. Dlatego dbali o to, aby ich podstawą były odpowiednie regulacje prawne, mające formalnie legitymizować ich posunięcia.

Ograniczenia obrotu gospodarczego i handlu

Jednym z pierwszych obszarów gospodarki, w który prawodawca komunistyczny zaczął ingerować, wpływając na ograniczenie swobód indywidualnych, był obrót gospodarczy. Trwająca wojna, wpływająca na powstawanie powszechnego deficytu podstawowych artykułów codziennego użytku, jak również przekonania ideologiczne nowego obozu władzy legły u podstaw regulacji wprowadzających reglamentację i kontrolę obrotu handlowego wieloma towarami, w szczególności produktami zaspokajającymi podstawowe potrzeby. Służył temu celowi dekret o zwalczaniu spekulacji wojennej z 25 października 1944 r.¹¹. Na jego mocy aparat państwowy miał zwalczać lichwę i spekulację wspomnianymi towarami, z wyjątkiem uregulowanego odrębnymi przepisami obrotu produktami rolnymi i przemysłowymi.

W celu zabezpieczenia minimalnej podaży przedmiotów powszechnego użytku lub przeciwdziałania nieuzasadnionemu wzrostowi cen wskazane w dekreście

---

⁹ *Tezy programowe pt. „O co walczyliśmy”, opracowanie dla aktywu 1 dywizji piechoty i 1 korpusu (Materiały do dyskusji), w: Organizacja i działania bojowe Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943–1945. Wybór dokumentów*, t. 4, Warszawa 1963, s. 100.

¹⁰ Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, Rok 1944, s. 1.

¹¹ Dekret z dnia 25 października 1944 r. o zwalczaniu spekulacji wojennej (Dz.U. z 1944 r. Nr 9, poz. 49) został uchylony wraz z rozpoczęciem tzw. „bitwy o handel”, na podstawie art. 20 ustawy z 2 czerwca 1947 r. o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym (Dz.U. z 1947 r. Nr 43, poz. 218).

organy zostały upoważnione do wydawania rozporządzeń o wytwarzaniu, przechowywaniu, ujawnianiu, obrocie i spożywaniu produktów powszedniego użytku, a także o ustalaniu i ujawnianiu ich cen. Oprócz sankcji nakładanych przez organy administracji powiatowej dekret przewidywał także zagrożenie odpowiedzialnością karną. Miało to zapobiec naruszeniom wprowadzonych ograniczeń.

Przyjęte rozwiązania określające zasady reglamentacji obrotu wieloma produktami szybko okazały się niewystarczające. Dlatego niedługo później, 20 listopada 1944 r. ukazał się dekret zmieniający pierwotną treść regulacji o zwalczaniu spekulacji i lichwy wojennej¹². Rozszerzono przewidzianą dotychczas odpowiedzialność z tytułu żądania „cen nadmiernych”. Podwyższono także wysokość górnej granicy grzywny za naruszenie przepisów dekretu. Wprowadzono ponadto natychmiastową wykonalność zapadłych orzeczeń karno-administracyjnych.

W końcu 1944 r. pojawiły się pierwsze symptomy zapowiadające dążenie komunistów do stopniowego przejmowania kontroli nad działalnością gospodarczą. Kierunek ten zapowiadał dekret z 22 grudnia 1944 r. zmieniający opłaty rejestracyjne¹³. Na tej podstawie wprowadzono nowe, znacznie wyższe opłaty za uzyskanie kart rejestracyjnych – dokumentów niezbędnych do prowadzenia działalności gospodarczej oraz zainicjowano gromadzenie szczegółowych informacji o przedsiębiorcach.

Kolejnym obszarem działalności gospodarczej, który został poddany reglamentacji, była gastronomia. Obok dążenia do centralizacji życia społeczno-gospodarczego działania w tym obszarze podyktowane były trudnościami z zaopatrzeniem społeczeństwa w podstawowe artykuły spożywcze w wyniszczonym wojną kraju¹⁴. Przedmiotowe zagadnienie częściowo regulował dekret z dnia 30 listopada 1945 r. wprowadzający zasady udzielania koncesji na prowadzenie przedsiębiorstw gastronomicznych¹⁵. Zgodnie z przedmiotową

---

¹² Dekret z dnia 20 listopada 1944 r. o zmianie dekretu o zwalczaniu spekulacji i lichwy wojennej (Dz.U. z 1944 r. Nr 12, poz. 62).

¹³ Dekret z dnia 22 grudnia 1944 r. o zmianie ustawy o opłatach rejestracyjnych dla przedsiębiorstw i zajęć (Dz.U. z 1944 r. Nr 15, poz. 86), uchylony art. 24 ust. 1 pkt 3 dekretu z dnia 21 grudnia 1945 r. o podatku obrotowym (Dz.U. 1946 Nr 3, poz. 23).

¹⁴ Kwestia aprowizacji była przedmiotem obrad BP KC PPR w dniu 2 września oraz 29 września. Zob. *Protokół Biura Politycznego, odbytego w dniu 2 września 1945 r. oraz Protokół z posiedzenia Biura Politycznego, odbytego w dniu 29 września 1945 r.*, w: *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1944–1945*, J. Kochański (oprac.), Warszawa 2001, s. 100–101, 104–105; W. Gomułka, *Nasze trudności i drogi ich przezwyciężenia*, w: W. Gomułka, *W walce o demokrację ludową (Artykuły i przemówienia)*, Warszawa 1947, t. 1, s. 184–185, 187–188.

¹⁵ Dekret z dnia 30 listopada 1945 r. o koncesjonowaniu przedsiębiorstw przemysłu gastronomicznego (Dz.U. z 1945 r. Nr 57, poz. 322).

regulacją prowadzenie tego rodzaju działalności zostało poddane koncesjonowaniu. Do kategorii działalności gastronomicznej zaliczono w szczególności: restauracje, bary, bufety, pasztecarnie, kawiarnie, cukiernie, winiarnie, stołówki, jadłodajnie. Prawodawca przewidział możliwość wprowadzenia na poziomie lokalnym wymogu przedkładania właściwym organom do zatwierdzenia cenników oferowanych produktów. Na prowadzących działalność gastronomiczną przed wejściem w życie dekretu nałożono obowiązek wystąpienia do właściwego organu o udzielenie nowej koncesji. Wykonywanie przedmiotowej działalności z naruszeniem przepisów dekretu lub aktów wykonawczych wiązało się z odpowiedzialnością prawną. Ponadto przedsiębiorstwo gastronomiczne ulegało przymusowemu zamknięciu w przypadku: prowadzenia działalności bez wymaganej koncesji, niedopełnienia obowiązku uzyskania koncesji lub prawomocnej odmowy udzielenia koncesji¹⁶.

Kolejną ingerencją w działalność gospodarczą było wprowadzenie ograniczeń w zakresie serwowania potraw mięsnych w podmiotach gastronomicznych oraz handlu mięsem i jego przetworami¹⁷. Na mocy rozporządzenia z 1 lutego 1946 r.¹⁸ wprowadzono tzw. „dni bezmięsne”. Ograniczono, z wyjątkami, podawanie i sprzedaż potraw mięsnych w lokalach gastronomicznych we wtorki, środy, czwartki. Uregulowano także wagę serwowanych porcji mięsa na jedną osobę w pozostałe dni tygodnia. Naruszenie przepisów rozporządzenia karane było na podstawie dekretu z dnia 25 października 1944 r. o zwalczaniu spekulacji i lichwy wojennej. Trzykrotne ukaranie stanowiło podstawę do odebrania koncesji na prowadzenie przedsiębiorstwa gastronomicznego.

Innym aktem wykonawczym ograniczającym obrót mięsem i jego przetworami było rozporządzenie z 24 kwietnia 1946 r.¹⁹. Na tej podstawie wprowadzono zakaz, z nielicznymi wyjątkami, dokonywania obrotu mięsem i jego przetworami oraz tłuszczami zwierzęcymi otrzymanymi z uboju zwierząt rzeźnych w środy, czwartki i piątki każdego tygodnia („dni bezmięsne”) w przedsiębiorstwach

---

¹⁶ Szczegółowe warunki prowadzenia działalności gastronomicznej, włącznie z wymogami techniczno-sanitarnymi, zostały określone w rozporządzeniu Ministra Apropowizacji i Handlu z dnia 23 lutego 1946 r. w sprawie wykonania dekretu z dnia 30 listopada 1945 r. o koncesjonowaniu przedsiębiorstw przemysłu gastronomicznego (Dz.U. z 1946 r. Nr 12, poz. 83).

¹⁷ D. Jarosz, *Historia mięsa w stalinizmie*, w: D. Jarosz, *Rzeczy...*, s. 125–125.

¹⁸ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 lutego 1946 r. w sprawie ograniczenia spożycia potraw mięsnych w przedsiębiorstwach przemysłu gastronomicznego i gospodniego oraz ograniczenia obrotu handlowego mięsem i jego przetworami, pochodzącymi z uboju zwierząt rzeźnych (Dz.U. Nr 9, poz. 68).

¹⁹ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 24 kwietnia 1946 r. w sprawie ograniczenia obrotu mięsem, jego przetworami oraz tłuszczami zwierzęcymi (Dz.U. Nr 18, poz. 121).

gastronomicznych, sklepach spożywczych i rzeźniczych, straganach oraz wszelkich przedsiębiorstwach handlowych. W dniach nieobjętych zakazem dopuszczono sprzedaż w celach konsumpcyjnych potraw z mięsa i jego przetworów w wadze do 100 g, przy czym jednej osobie można było podać tylko jedno takie danie. W rozporządzeniu określono, że wszelkie potrawy z mięsa i jego przetworów oferowane w przedsiębiorstwie gastronomicznym powinny być uwidocznione w jadłospisie, który nie mógł zawierać więcej niż cztery dania. Stołówki mogły otrzymywać w dni bezmięsne podroby pochodzące z uboju zwierząt i wydawać przygotowane na ich bazie potrawy. Naruszenie przepisów rozporządzenia podlegało ukaraniu na podstawie przepisów o zwalczaniu spekulacji i lichwy wojennej. Ponadto fakultatywnie orzeczony mógł być przepadek produktów wprowadzanych do obrotu. Trzykrotne ukaranie stanowiło podstawę do odebrania koncesji na prowadzenie działalności gastronomicznej²⁰.

Kolejnym aktem wykonawczym regulującym obrót mięsem i wędlinami było rozporządzenie z 1 czerwca 1946 r.²¹ Mięso pochodzące z uboju zwierząt rzeźnych przeznaczone do obrotu mogło być sprzedawane wyłącznie w enumeratywnie wyliczonych miejscach. Wyrób wędlin oraz innych wyrobów wędliniarskich przeznaczonych do obrotu mógł się odbywać wyłącznie w wytwórniach wędliniarskich lub wytwórniach przetworów mięsnych. Wędliny przeznaczone do obrotu musiały zostać zaopatrzone w plomby firmowe. Zabroniono wytwarzania i obrotu czternastoma rodzajami wędlin i wyrobami wędliniarskimi. Jednocześnie wskazano katalog wyrobów o ściśle określonej zawartości składników odżywczych, którymi obrót był dozwolony oraz ustalono warunki, na jakich dozwolone było wprowadzanie do obiegu spożywczego mięsa, wędlin i wyrobów wędliniarskich oraz miejsca ich wytwarzania. Naruszający przepisy podlegali odpowiedzialności zgodnie z przepisami dekretu o zwalczaniu spekulacji i lichwy wojennej. Ponadto fakultatywnie orzekano o przepadku przedmiotów wprowadzonych do obrotu.

Podobnie jak miało to miejsce w przypadku mięsa i jego przetworów, administracyjnej regulacji został poddany także handel wyrobami cukierniczymi.

---

²⁰ Rozporządzenie weszło w życie z dniem ogłoszenia. Jednocześnie utraciło moc obowiązującą rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 1 lutego 1946 r. w sprawie ograniczenia spożycia potraw mięsnych w przedsiębiorstwach przemysłu gastronomicznego i gospodniego oraz ograniczenia obrotu handlowego mięsem i jego przetworami, pochodzącymi z uboju zwierząt rzeźnych.

²¹ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 czerwca 1946 r. w sprawie unormowania obrotu mięsem, wędlinami i innymi wyrobami wędliniarskimi (Dz.U. Nr 24, poz. 159).

Na mocy rozporządzenia z dnia 29 maja 1946 r.²² zakazany został obrót tego rodzaju produktami we wtorki, środy, czwartki i piątki każdego tygodnia. Spod zakazu wyłączono jedynie kilka produktów cukierniczych. Naruszający rozporządzenie podlegali ukaraniu na podstawie przepisów o spekulacji i lichwie wojennej.

Mieszkalnictwo

U podstaw podjętego przez komunistów kolejnego, mającego walor przymusu ekonomicznego, działania ograniczającego swobody obywatelskie, leżał zarówno realny problem braku wystarczającej liczby lokali mieszkalnych²³, jak również chęć oddziaływania socjotechnicznego opierającego się na mechanizmie dążenia człowieka do zaspokojenia jego potrzeby bezpieczeństwa. Skutki wojny posłużyły prawodawcy jako główne uzasadnienie do wydania 7 września 1944 r. dekretu o komisjach mieszkaniowych²⁴. Jak uzasadniał prawodawca komunistyczny, masowe przesiedlenia ludności, przymusowe usuwanie z mieszkań, zniszczenie miast i wsi oraz konieczność likwidacji nędzy mieszkaniowej spowodowały potrzebę kompleksowego uregulowania kwestii mieszkaniowych na terenie kraju. Działania w tym obszarze miały prowadzić komisje mieszkaniowe, utworzone przy miejskich i gminnych radach narodowych.

Do ich zadań należało określenie zasad zajmowania pomieszczeń mieszkalnych, dokonywane na podstawie prowadzonej ewidencji lokali oraz ustalenie zasad przydziału powierzchni mieszkalnej przysługującej na jednego mieszkańca, odpowiedniej do zawodu, stanu zdrowia i stanu rodzinnego ubiegającego się. Do kompetencji komisji należały także sprawy związane z zawieraniem umów dotyczących pomieszczeń mieszkalnych. Jednocześnie na mocy dekretu unieważniono wszystkie umowy najmu zawierane z pominięciem komisji. Dekret wprowadzał zakaz zawierania oraz unieważniał wszelkie umowy najmu zawarte przez ustępującego najemcę lub właściciela nieruchomości na zasadach

---

²² Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 maja 1946 r. w sprawie ograniczenia obrotu wyrobami cukierniczymi (Dz.U. Nr 24, poz. 158).

²³ A. Andrzejewski, *Polityka mieszkaniowa, zagadnienia ekonomiczne i socjalne*, Warszawa 1959, s. 130–133; A. Fermus-Bobowiec, *Prawne instrumenty polityki mieszkaniowej w Polsce w latach 1944–1956*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2019, t. 18, z. 2, s. 242–243.

²⁴ Dekret z dnia 7 września 1944 r. o komisjach mieszkaniowych (Dz.U. z 1944 r. Nr 4, poz. 18). Przedmiotowa regulacja obowiązywała do końca 1945 r., kiedy została uchylona dekretem z dnia 21 grudnia 1945 r. o publicznej gospodarce lokalami (Dz.U. z 1946 r. Nr 4, poz. 27). Zob. A. Machnikowska, *Wymiar sprawiedliwości...*, s. 462 i n.

odstępnego, jak również zabraniał pobierania opłat z tytułu pośrednictwa przy najmie oraz w związku z wyszukiwaniem lokali pod wynajem. Prawodawca przewidywał dotkliwe sankcje dla stron takich umów, jak również „podżegaczy i pomocników”.

Z nową polityką mieszkaniową wiązały się zmiany opodatkowania lokali. Kwestia ta została uregulowana dekretem z 20 listopada 1944 r.²⁵. Na jego mocy w miejsce obowiązujących dotychczas dwóch stawek 8% i 12% wprowadzono trzy nowe, znacznie wyższe, stawki podatkowe. Wynosiły: dla lokali jednoizbowych – 10%, dla lokali dwu – i trzyizbowych – 20%, dla lokali czteroizbowych i większych 30% podstawy wymiaru opodatkowania. Podatek miał być płatny w czterech kwartalnych ratach²⁶. W zamyśle autorów zmian legislacyjnych zwiększone stawki podatkowe miały stanowić formę przymusu ekonomicznego wywieranego na właścicieli lokali mieszkalnych.

Po przeprowadzeniu szybkich działań bezpośrednio po przejęciu władzy na przełomie lat 1945–1946 wprowadzone zostały kolejne regulacje określające kierunek polityki mieszkaniowej komunistów. W dekrete z 21 grudnia 1945 r. sformułowane zostały zasady publicznej gospodarki lokalami mieszkalnymi, w szczególności wprowadzono kontrolę najmu tego rodzaju nieruchomości²⁷. Zgodnie z deklaracją prawodawcy, w celu racjonalnego wykorzystania uszczuplonego wskutek wojny zasobu lokali oraz planowego uregulowania potrzeb lokalowych, wprowadzono publiczną gospodarkę lokalami mieszkalnymi i użytkowymi bądź publiczną kontrolę najmu lokali, dopóki odbudowa zniszczonych miast i osiedli nie zapewni dostatecznej liczby pomieszczeń dla instytucji publicznych oraz nie zaspokoi potrzeb społecznych²⁸.

W miastach i osiedlach objętych publiczną gospodarką lokalami samodzielne mieszkania i pomieszczenia sublokatorskie mogły być zajmowane tylko przez

---

²⁵ Dekret z dnia 20 listopada 1944 r. o zmianie dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej o podatku od lokali (Dz.U. z 1944 r. Nr 12, poz. 66) uchylony dekretem z dnia 20 marca 1946 r. o podatkach komunalnych (t.j. Dz.U. z 1947 r. Nr 40, poz. 198).

²⁶ Wprowadzenie podwyższonej i progresywnej skali podatkowej uzależnionej od ilości izb w nieruchomościach lokalowych należy uznać za narzędzie służące komunistom do stopniowego wprowadzania zmian ustroju społeczno-gospodarczego w duchu mechanicznie pojmowanego egalitaryzmu.

²⁷ Dekret z dnia 21 grudnia 1945 r. o publicznej gospodarce lokalami i kontroli najmu (Dz.U. z 1946 r. Nr 4, poz. 27). Zob. więcej: W. Brzeziński, *Prawo mieszkaniowe*, Warszawa 1953, s. 8, 62; A. Machnikowska, *Prawo własności w Polsce w latach 1944–1981. Studium historycznoprawne*, Gdańsk 2010, s. 521 i n.; A. Machnikowska, *Wymiar sprawiedliwości w Polsce w latach 1944–1950*, Gdańsk 2008, s. 462 i n.

²⁸ Było to zatem działanie wprowadzone w praktyce na czas nieokreślony, zważywszy na ogólnikowość użytego sformułowania.

osoby dysponujące prawem do uzyskania przydziału zgodnie z zasadami obowiązującymi na danym obszarze. Na mocy dekretu prawo przydziału uzyskiwały osoby, których zawód, wykonywana praca lub zajmowane stanowisko wymagały zamieszkania w danym miejscu. Na zasadzie fakultatywności miejska lub gminna rada narodowa mogła dodatkowo przyznać prawo uzyskania lokalu osobom niewymienionym *expressis verbis* w dekrete.

Poza wyjątkami określonymi w dekrete prawo zajmowania samodzielnego mieszkania lub lokalu użytkowego w całości lub w części przysługiwało jedynie na podstawie przydziału wydanego przez właściwą władzę kwaterunkową²⁹. Miejska (gminna) rada narodowa ustalała normę zaludnienia mieszkań, określając minimalną liczbę osób, jaka powinna przypadać na jedną izbę, oraz minimalną powierzchnię użytkową mieszkania na jedną osobę. Jeżeli po ustaleniu normy zaludnienia posiadacze mieszkań w terminie określonym przez rady narodowe nie dopełnili w drodze podnajmu obowiązku zajmowania mieszkań zgodnie z przyjętymi regulacjami, ich mieszkania mogły zostać przez władze kwaterunkowe przymusowo dopełnione.

Właściwe organy administracji budowlanej mogły na wniosek władzy kwaterunkowej zarządzić przebudowę samodzielnego mieszkania ponad trzyizbowego na dwa lub więcej samodzielnych mieszkań. Jeżeli właściciel lokalu nie dopełniłby tego obowiązku, organ taki dokonywał zmiany sposobu użytkowania na jego koszt. W razie nieściągalności należności z tytułu adaptacji pomieszczeń obciążał nieruchomość hipoteką.

Wszelkie umowy najmu lokali zawarte wbrew przepisom dekretu zostały uznane za nieważne. Z chwilą objęcia lokalu na podstawie przydziału z mocy prawa powstawał stosunek najmu lub podnajmu odpowiednio między właścicielem nieruchomości lub głównym lokatorem i osobą, której lokal przydzielono. O każdym zwolnieniu samodzielnego mieszkania albo lokalu użytkowego właściciel lub zarządca nieruchomości miał obowiązek w ciągu trzech dni zawiadomić władzę kwaterunkową. W razie wprowadzenia norm zaludnienia rada narodowa uzyskiwała uprawnienie do nakładania na właścicieli lub zarządców nieruchomości oraz głównych lokatorów obowiązku zgłaszania władzy kwaterunkowej lokalu niedostatecznie zaludnionego.

---

²⁹ Władzą kwaterunkową w miastach był zarząd miejski, działający za pomocą powołanego do tego celu wydziału (oddziału, referatu) kwaterunkowego. W miastach wydzielonych mogły zostać ponadto powołane dzielnicowe biura kwaterunkowe. W gminach wiejskich władzą kwaterunkową był zarząd gminy.

Zabronione i nieważne były wszelkie umowy zawierane na rzecz ustępującego najemcy (podnajemcy) lub właściciela nieruchomości bądź na rzecz innej osoby, jak również odpłatnego pośrednictwa najmu i wyszukiwania lokali. Zakazano również wykorzystywania lokali mieszkalnych na inne cele z wyjątkiem przypadków uzasadnionych nadzwyczajnymi potrzebami publicznymi.

Wprowadzenie publicznej kontroli najmu lokali wiązało się z obowiązkiem właściciela nieruchomości lub zarządców domów do podawania do publicznej wiadomości, w sposób zgodny z lokalnymi przepisami kwaterunkowymi, informacji o każdym wolnym lokalu oraz poddawania kontroli uprawnionych władz lokali zarówno zajętych, jak i pustostanów³⁰. Ponadto mieli oni obowiązek, pod rygorem nieważności, uzyskać zatwierdzenie władzy kwaterunkowej dla każdej zawieranej umowy najmu. W praktyce oznaczało to pozbawienie właścicieli prawa swobodnego dysponowania własnością i zastąpienie umów prywatnoprawnych administracyjną formą dysponowania lokalami mieszkalnymi³¹.

Poza kompetencjami przyznanymi władzom kwaterunkowym prawodawca wprowadził także inne sposoby w zakresie kontroli najmu lokali. Miejska (gminna) rada narodowa została upoważniona do tworzenia domowych (kolonijnych) organów, których celem było sprawdzanie należytego wykonywania obowiązków nakładanych na lokatorów poszczególnych nieruchomości, jak również przez zarządców domów i osoby prowadzące meldunki, realizacji zasad publicznej gospodarki lokalami bądź publicznej kontroli najmu lokali. Sposób powołania i zakres kompetencji określały przepisy wydane przez właściwe rady narodowe.

W dekrete została również określona wysokość stawek czynszowych. „Kormorne” za lokale mieszkalne obowiązywać miało w wysokości z 1 września 1939 r., o ile przepisy szczególne nie stanowiły inaczej³².

Konsekwencją wprowadzenia administracyjnej kontroli nad wykorzystaniem pomieszczeń mieszkalnych było utworzenie systemu komisji mieszkaniowych zgodnie z dekretem z 8 sierpnia 1946 r.³³. Na tej podstawie przy Prezesie Rady

³⁰ S. Zakrzewski (red.), *Gospodarka mieszkaniowa w Polsce Ludowej*, Warszawa 1952, s. 66.

³¹ A. Fermus-Bobowiec, *Problem „kwaterunku” lokali mieszkalnych w ustawodawstwie i nauce Polski Ludowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie” 2015, Nr 104, s. 51.

³² Dekret wszedł w życie z dniem ogłoszenia, czyli 13 lutego 1946 r. Wraz z wejściem w życie omawianej regulacji uchylony został dekret z 7 września 1944 r. o komisjach mieszkaniowych.

³³ Dekret z dnia 8 sierpnia 1946 r. o Nadzwyczajnych Komisjach Mieszkaniowych (Dz.U. Nr 37, poz. 229). Jego obowiązywanie miało zakończyć się 31 grudnia 1947 r.; I. Paczyńska, *Dekret o Nadzwyczajnej Komisji Mieszkaniowej i jego realizacja w Krakowie (1946–1947)*, „Przegląd Historyczny” 1993, nr 84/3, s. 323–324.

Ministrów powołano Nadzwyczajną Komisję Mieszkaniową obejmującą zakres kompetencji obszar całego państwa. Organ ten ustanawiał na wniosek Okręgowej Komisji Związków Zawodowych miejscowe nadzwyczajne komisje mieszkaniowe dla poszczególnych miast lub osiedli. Zadaniem tworzonych komisji było podejmowanie wszelkich działań niezbędnych dla zwiększenia dostępnej liczby mieszkań przeznaczonych dla ludności pracującej, zwłaszcza poprzez usunięcie z lokali osób uchylających się od pracy lub uprawiających spekulację, a także takich, które w pierwszym okresie po wyzwoleniu zajęły bezprawnie mieszkania poniemieckie. W praktyce organy władzy państwowej przejmowały kontrolę nad rynkiem nieruchomości mieszkalnych, uniemożliwiając ich właścicielom korzystanie z przysługującego im władztwa nad rzeczą³⁴.

Przemysł, produkcja, usługi

Pośród obszarów gospodarki narodowej objętych szczególną aktywnością legislacyjną prawodawcy komunistycznego w pierwszej połowie 1946 r. znalazło się zagadnienie przekształcenia ustroju gospodarczego państwa. W tym czasie został wydany jeden z najważniejszych, z punktu widzenia przemian ustrojowych i budowy nowego porządku powojennej Polski, aktów normatywnych – ustawa z 3 stycznia 1946 r. o nacjonalizacji przemysłu³⁵. Zgodnie z deklaracją ustawodawcy państwo przejmowało na własność przedsiębiorstwa na zasadach określonych w ustawie w celu planowego odbudowania gospodarki narodowej,

---

³⁴ Zob. szerzej: R. Kania, Ideologiczne i prawne uwarunkowania polityki mieszkaniowej komunistów w początkach Polski Ludowej, *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2023; 16 (3), s. 349–371.

³⁵ Ustawa z dnia 3 stycznia 1946 r. o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej (Dz.U. Nr 3, poz. 17). Przyjęcie ustawy poprzedziła dyskusja na forum KRN. Stanowisko TRJN przedstawił minister przemysłu Minc. Poparcie w imieniu PPR zadeklarował Aleksander Zawadzki. Zob. *Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń Krajowej Rady Narodowej w dn. 29, 30 i 31 grudnia 1945 r. oraz w dn. 2 i 3 stycznia 1946 r.*, ł. 392–407, 422–431, 473–476. Zob. też: A. Machnikowska, *Prawo własności...*, op. cit., s. 237 i n. O źródle inspiracji wydania ustawy świadczy fakt, że już 11 stycznia wydany został okólnik zobowiązujący działaczy PPR do podjęcia działań wspierających przejmowanie przedsiębiorstw. Zob. *Okólnik Wydziału Przemysłowego KC PPR do kierowników wydziałów przemysłowych wszystkich instancji partyjnych w sprawie realizacji ustawy z 3 I 1946 r. o przejęciu na własność państwa podstawowych gałęzi przemysłu*, w: H. Jędruszcak (oprac.), *Upaństwowienie i odbudowa przemysłu w Polsce w latach 1944–1948*, H. Jędruszcak (oprac.), Warszawa 1969, t. 2, s. 8–10.

zapewnienia państwu suwerenności gospodarczej i podniesienia ogólnego dobrobytu społeczeństwa³⁶.

O przejściu przedsiębiorstwa spełniającego przyjęte kryterium wywłaszczeniowe na własność państwa lub polskiej osoby prawnej prawa publicznego orzekał właściwy minister. Decyzja była ostateczna i nie podlegała zaskarżeniu. W celu zapobieżenia próbom ochrony majątku przed przejściem dekret uznał za nieważne wszystkie czynności prawne lub akty prawne wprowadzone po 1 września 1939 r., które mogłyby stanowić przeszkodę w przejściu przedsiębiorstw na własność państwa lub polskich osób prawnych. Ustawodawca dopuścił ponadto, na zasadzie wyjątku, możliwość przejęcia przez państwo poszczególnych przedsiębiorstw istniejących w dniu wejścia w życie ustawy, które nie spełniały ogólnych kryteriów określonych w ustawie stanowiących przesłankę do wywłaszczenia. Podstawą takiej decyzji miała być uchwała Rady Ministrów powzięta na wniosek zainteresowanego ministra. Zapobieżeniu przypadkom obchodzenia ustawy służył zapis, zgodnie z którym zakładanie nowych przedsiębiorstw w gałęziach przemysłu i komunikacji przeznaczonych do nacjonalizacji wymagało wcześniejszego uzyskania koncesji, udzielonej przez właściwego ministra w porozumieniu z Prezesem CUP. Uniemożliwiono w ten sposób ponowne rozpoczęcie działalności osobom, których przedsiębiorstwa zostały znacjonalizowane. Przewidując opór dotychczasowych właścicieli przejmowanych przedsiębiorstw, ustawodawca wyznaczył surowe sankcje karne za naruszenie przepisów ustawy³⁷.

Praca i rynek pracy

Kolejnym obszarem poddanym ze strony komunistów oddziaływaniu w formie przymusu była swoboda zatrudnienia. Na początku roku ukazał się akt prawny o dużym znaczeniu dla procesu przejmowania kontroli państwa nad rynkiem pracy. Był nim dekret z 8 stycznia 1946 r. o obowiązkowej rejestracji

---

³⁶ Na temat ówczesnego stanowiska doktryny zob. L. Chajm, *Ustawa o przejściu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej*, Demokratyczny Przegląd Prawniczy, 1946, nr 1, s. 5–10; A. Kraus, *Ustawa o nacjonalizacji przemysłu*, Państwo i Prawo, 1946, nr 5–6, s. 3 i n.; M. Mazur, *Uwagi o stosowaniu ustawy o przejściu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej*, Państwo i Prawo, 1947 nr 3, s. 67–70; H. Minc, *Aktualne zagadnienia i perspektywy gospodarcze demokratycznej Polski. Referat wygłoszony na I Zjeździe PPR*, Warszawa 1945, s. 11 i n.

³⁷ Warto wspomnieć, że przymus ekonomiczny przyświecał również nacjonalizacji lasów przeprowadzonej na podstawie dekretu z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejściu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa (Dz.U. Nr 15 poz. 82).

pracowników, wprowadzający także powszechny obowiązek pracy³⁸. Prawodawca komunistyczny uzasadnił wprowadzenie przedmiotowej regulacji koniecznością szybkiego usunięcia skutków wyniszczenia kraju i ludności przez niemieckiego najeźdźcę oraz jak najrychlejszego zagospodarowania odzyskanych terenów. Uchylenie się od wykonywania pracy pożytecznej społecznie nie mogło być tolerowane³⁹. W tym celu obywatele polscy oraz wszyscy zamieszkali w Polsce, niemogący wykazać się innym obywatelstwem zostali zobowiązani do zarejestrowania się w urzędach zatrudnienia zgodnie z miejscem zamieszkania lub pobytu⁴⁰.

Na mocy przedmiotowego dekretu urząd zatrudnienia mógł powołać osoby zarejestrowane do pracy we wszystkich gałęziach i rodzajach gospodarki zgodnie z kwalifikacjami, na okres do 2 lat, przy czym podejmując decyzję o skierowaniu, nie był związany dotychczasowym miejscem zamieszkania (pobytu) osoby podlegającej zatrudnieniu. Od tej reguły prawodawca przewidział kilka wyjątków. Zapewnieniu skutecznego egzekwowania nowych regulacji służył rozbudowany katalog sankcji karnych za naruszenie obowiązków z niego wynikających.

Obok głównych regulacji dotyczących zatrudnienia prawodawca komunistyczny wydał także akty normatywne regulujące zasady zatrudnienia w wybranych dziedzinach gospodarki. Przykładem takich działań może być dekret z 5 września 1946 r., na podstawie którego specjaliści w zakresie budownictwa zostali objęci obowiązkiem świadczenia pracy w miejscu określonym w trybie administracyjnym oraz zgodnie z posiadaniem wykształceniem⁴¹. Według wprowadzonej regulacji obywatele polscy dysponujący technicznymi kwalifikacjami z dziedziny budownictwa zostali zobowiązani do zarejestrowania się w powiatowej władzy administracji ogólnej miejsca zamieszkania. Organ ten uzyskał uprawnienie, aby powołać w okresie do 31 grudnia 1948 r. do pracy

---

³⁸ Dekret z dnia 8 stycznia 1946 r. o rejestracji i o obowiązku pracy (Dz.U. Nr 3, poz. 24). Nawiązywano w ten sposób do standardów sowieckich. Zob. A. Lityński, *Prawo Rosji i ZSRR 1917–1991, czyli historia wszechzwiązkowego komunistycznego prawa (bolszewików). Krótki kurs*, wyd. 3, Warszawa 2017, s. 56, 65, 111; A. Machnikowska, *Prawo własności...*, op. cit., s. 36.

³⁹ Treść wprowadzenia do części normatywnej dekretu potwierdza, że komuniści wykorzystali argument o konieczności organizacji wysiłku zmierzającego do usuwania zniszczeń wojennych jako dogodnego uzasadnienia pozwalające ukryć rzeczywiste motywy ich działań.

⁴⁰ Od strony organizacyjnej, zmonopolizowanym przez państwo pośrednictwem pracy zajmować się miały urzędy zatrudnienia. Zob.: E. Słabińska, *Rzecz o urzędach zatrudnienia. Kształtowanie systemu instytucjonalnego do realizacji polityki zatrudnienia w 1945 roku*, w: T. Głowiński (red.), *Na gruzach...*, s. 93 i n.

⁴¹ Dekret z dnia 5 września 1946 r. o rejestracji i przymusowym zatrudnieniu fachowych sił technicznych z dziedziny budownictwa na rzecz odbudowy kraju (Dz.U. Nr 47, poz. 266).

w budownictwie na rzecz odbudowy kraju osoby zarejestrowane zgodnie z ich kwalifikacjami na okres do 2 lat. Zakres, sposób wykonywania oraz czas trwania przymusowego zatrudnienia dla poszczególnych obszarów kraju oraz poszczególnych grup zawodowych określał minister odbudowy w formie zarządzeń.

Wnioski

Przedstawione powyżej przykłady wprowadzanych regulacji prawnych ograniczających swobodę działalności gospodarczej i handlowej, wykonywania prawa własności, a także decydowania o sposobie zdobywania środków utrzymania, nie wyczerpują poruszonej problematyki. Pozwalają jednak zweryfikować pozytywnie przyjętą hipotezę o stosowaniu przez komunistów polskich podczas procesu przejmowania władzy socjotechniki w postaci przymusu ekonomicznego. Przedmiotowy sposób oddziaływania był bardzo skuteczny, zważywszy na wyjątkowo trudną sytuację bytową społeczeństwa polskiego wyniszczonego wojną i okupacją. Zubożenie społeczeństwa oraz trudności w zaspokajaniu podstawowych potrzeb czyniły walczących o przetrwanie Polaków szczególnie podatnymi na tę formę oddziaływania socjotechnicznego. Komuniści polscy z wyrachowaniem wykorzystywali tę sposobność. Czynie to tym chętniej, że model systemu społeczno-gospodarczego opartego na centralnym planowaniu i kierowaniu, do którego dążyli, przewidywał daleko idące ograniczenie możliwości swobodnej aktywności jednostek na polu społecznym i gospodarczym. Przyjęta metoda oddziaływania zwiększała skuteczność bieżących działań politycznych przy jednoczesnym postępowaniu w zgodzie z obowiązującym kanonem ideologicznym. Wprowadzając wspomniane rozwiązania, komuniści zadbali również o to, aby przedmiotowe zmiany odbywały się w granicach formalnie ujmowanej praworządności. W ten sposób zachowywali pozory legalności swoich poczynań.

Bibliografia

Literatura

- Andrzejewski A., *Polityka mieszkaniowa, zagadnienia ekonomiczne i socjalne*, Warszawa 1959.
- Brzeziński W., *Prawo mieszkaniowe*, Warszawa 1953.
- Chajn L., *Ustawa o przejęciu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej*, *Demokratyczny Przegląd Prawniczy* 1946, nr 1.

- Fermus-Bobowiec A., *Prawne instrumenty polityki mieszkaniowej w Polsce w latach 1944–1956*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2019, t. 18 z. 2.
- Fermus-Bobowiec A., *Problem „kwaterunku” lokali mieszkalnych w ustawodawstwie i nauce Polski Ludowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie” 2015, nr 104.
- Gomułka W., *Nasze trudności i drogi ich przezwyciężenia*, w: W. Gomułka, *W walce o demokrację ludową (Artykuły i przemówienia)*, Warszawa 1947, t. 1.
- Jarosz D., *Historia mięsa w stalinizmie*, w: D. Jarosz, *Rzeczy, ludzie, zjawiska. Studia z historii społecznej stalinizmu w Polsce*, Warszawa 2017.
- Jarosz D., *Stalinizm a bieda*, w: D. Jarosz, *Rzeczy, ludzie, zjawiska. Studia z historii społecznej stalinizmu w Polsce*, Warszawa 2017.
- Kania R., *Ideologiczne i prawne uwarunkowania polityki mieszkaniowej komunistów w początkach Polski Ludowej*, *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2023; 16 (3), s. 349–371.
- Kania R., *Prawo w służbie ideologii. Myśl polityczna komunistów polskich i prawo stanowione od Manifestu PKWN do wyborów do Sejmu Ustawodawczego*, Warszawa 2023.
- Karwat M., *Podstawy socjotechniki dla politologów, polityków i nie tylko*, Warszawa 2014.
- Kraus A., *Ustawa o nacjonalizacji przemysłu*, „Państwo i Prawo” 1946, nr 5–6.
- Lenin W.I., *Dziecięca choroba „lewicowości” w komunizmie*, w: W.I. Lenin, *Dzieła*, t. 31, Warszawa 1955.
- Lenin W.I., *Dziecięca choroba „lewicowości” w komunizmie*, w: W.I. Lenin, *Dzieła Wybrane*, t. 2, Warszawa 1949.
- Lenin W.I., *Referat o pracy na wsi*, w: W.I. Lenin, *Dzieła wybrane*, t. 2, Warszawa 1949.
- Lenin W.I., *Zadania związków młodzieży*, w: W.I. Lenin, *Dzieła wybrane*, t. 2, Warszawa 1949.
- Lityński A., *Prawo Rosji i ZSRR 1917–1991, czyli historia wszechzwiązkowego komunistycznego prawa (bolszewików)*. Krótki kurs, wyd. 3, Warszawa 2017.
- Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, Rok 1944.
- Machnikowska A., *Prawo własności w Polsce w latach 1944–1981. Studium historyczno-prawne*, Gdańsk 2010.
- Machnikowska A., *Wymiar sprawiedliwości w Polsce w latach 1944–1950*, Gdańsk 2008.
- Marks B.P., *Wsparcie UNRRA w odbudowie polskiego przemysłu i rolnictwa (1945–1946)*, w: T. Głowiński (red.), *Na gruzach starego świata. Rok 1945 z perspektywy gospodarczej i społecznej*, Wrocław 2020.
- Mazur M., *Uwagi o stosowaniu ustawy o przejściu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej*, „Państwo i Prawo” 1947, nr 3.
- Miche J., *Filozofia bolszewicka*, rok VII, z. 10–13, b.m. 1946.
- Minc H., *Aktualne zagadnienia i perspektywy gospodarcze demokratycznej Polski. Referat wygłoszony na I Zjeździe PPR*, Warszawa 1945
- Mlicki M.K., *Socjotechnika. Zagadnienia etyczne i prakseologiczne*, Ossolineum 1986.
- Okólnik Wydziału Przemysłowego KC PPR do kierowników wydziałów przemysłowych wszystkich instancji partyjnych w sprawie realizacji ustawy z 3 I 1946 r. o przejściu na własność państwa podstawowych gałęzi przemysłu*, w: H. Jędruszcak (oprac.), *Upaństwowienie i odbudowa przemysłu w Polsce w latach 1944–1948*, H. Jędruszcak (oprac.), Warszawa 1969, t. 2, s. 8–10.

- Paczyńska I., *Dekret o Nadzwyczajnej Komisji Mieszkaniowej i jego realizacja w Krakowie (1946–1947)*, „Przegląd Historyczny” 1993, nr 84/3.
- Podgórecki A., *Charakterystyka nauk praktycznych*, Warszawa 1962.
- Protokół Biura Politycznego, odbytego w dniu 2 września 1945 r. oraz Protokół z posiedzenia Biura Politycznego, odbytego w dniu 29 września 1945 r.*, w: *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1944–1945*, J. Kochański (oprac.), Warszawa 2001.
- Słabińska E., *Rzecz o urzędach zatrudnienia. Kształtowanie systemu instytucjonalnego do realizacji polityki zatrudnienia w 1945 roku*, w: T. Głowiński (red.), *Na gruzach starożytności. Rok 1945 z perspektywy gospodarczej i społecznej*, Wrocław 2020.
- Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń Krajowej Rady Narodowej w dn. 29, 30 i 31 grudnia 1945 r. oraz w dn. 2 i 3 stycznia 1946 r.*
- Tezy programowe pt. „O co walczyliśmy”, opracowanie dla aktywu 1 dywizji piechoty i 1 korpusu (Materiały do dyskusji)*, w: *Organizacja i działania bojowe Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943–1945. Wybór dokumentów*, t. 4, Warszawa 1963.
- Zakrzewski S. (red.), *Gospodarka mieszkaniowa w Polsce Ludowej*, Warszawa 1952.
- Zaremba M., *Wielka trwoga. Polska 1944–1947*, Kraków 2012.
- Ziemiński Z., *Analiza pojęcia czynu*, Warszawa 1972.

Akty prawne

- Dekret z dnia 25 października 1944 r. o zwalczaniu spekulacji wojennej (Dz.U. z 1944 r. nr 9, poz. 49).
- Dekret z dnia 20 listopada 1944 r. o zmianie dekretu o zwalczaniu spekulacji i lichwy wojennej (Dz.U. z 1944 r. nr 12, poz. 62).
- Dekret z dnia 22 grudnia 1944 r. o zmianie ustawy o opłatach rejestracyjnych dla przedsiębiorstw i zając (Dz.U. z 1944 r. nr 15, poz. 86).
- Dekret z dnia 30 listopada 1945 r. o koncesjonowaniu przedsiębiorstw przemysłu gastronomicznego (Dz.U. z 1945 r. nr 57, poz. 322).
- Rozporządzenie Ministra Aprowizacji i Handlu z dnia 23 lutego 1946 r. w sprawie wykonania dekretu z dnia 30 listopada 1945 r. o koncesjonowaniu przedsiębiorstw przemysłu gastronomicznego (Dz.U. z 1946 r. nr 12, poz. 83).
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 lutego 1946 r. w sprawie ograniczenia spożycia potraw mięsnych w przedsiębiorstwach przemysłu gastronomicznego i gospodniego oraz ograniczenia obrotu handlowego mięsem i jego przetworami, pochodzącymi z uboju zwierząt rzeźnych (Dz.U. nr 9, poz. 68).
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 24 kwietnia 1946 r. w sprawie ograniczenia obrotu mięsem, jego przetworami oraz tłuszczami zwierzęcymi (Dz.U. nr 18, poz. 121).
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 czerwca 1946 r. w sprawie unormowania obrotu mięsem, wędlinami i innymi wyrobami wędliniarskimi (Dz.U. nr 24, poz. 159).
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 maja 1946 r. w sprawie ograniczenia obrotu wyrobami cukierniczymi (Dz.U. nr 24, poz. 158).
- Dekret z dnia 7 września 1944 r. o komisjach mieszkaniowych (Dz.U. z 1944 r. nr 4, poz. 18).
- Dekret z dnia 20 listopada 1944 r. o zmianie dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej o podatku od lokali (Dz.U. z 1944 r. nr 12, poz. 66).
- Dekret z dnia 21 grudnia 1945 r. o publicznej gospodarce lokalami i kontroli najmu (Dz.U. z 1946 r. nr 4, poz. 27)

Dekret z dnia 8 sierpnia 1946 r. o Nadzwyczajnych Komisjach Mieszkaniowych (Dz.U. nr 37, poz. 229).

Ustawa z dnia 3 stycznia 1946 r. o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej (Dz.U. nr 3, poz. 17).

Dekret z dnia 8 stycznia 1946 r. o rejestracji i o obowiązku pracy (Dz.U. nr 3, poz. 24).

Dekret z dnia 5 września 1946 r. o rejestracji i przymusowym zatrudnieniu fachowych sił technicznych z dziedziny budownictwa na rzecz odbudowy kraju (Dz.U. nr 47, poz. 266).

Dekret z dnia 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa (Dz.U. nr 15, poz. 82).